

ביקורת

'כחרב ביד המתנגדים': המאבק להכללת נשים במרחב הציבורי בארץ ישראל

בת־שבע מרגלית־שטרן

אסתר כרמל־חכים, שלהבת ירוקה: חנה מיזל – מפעל חיים, יד טבנקין, רמת אפעל, 2007, 286 עמודים; מרגלית שילה, אתגר המיגדר: נשים בעליות הראשונות, הקיבוץ המאוחד, תל־אביב, 2007, 299 עמודים.

במסה 'מסתורי הביוגרפיה', משרטטת אניטה שפירא את קוויה הייחודיים של הכתיבה הביוגרפית; זו המפקיעה 'מתוך השטף של אירועים ותהליכים, מתוך הנהר האנושי שמסמל את מהלך ההיסטוריה, דמות אחת ומתמקדת בה ובתולדותיה'.¹ לדירה יש בביוגרפיה 'אמירה שבתוך נהר אנושי אנונימי [...] קיימות דמויות הראויות לכך שנייחד להן דף משלהן'.² עד כה זכו נשים מעטות שיוקדשו להן ביוגרפיות. מקרה גולדה מאיר הוא יוצא מן הכלל שאינו מלמד על הכלל. אחדות, כשרה טהון למשל, זכו שמפעל חייהן יונצח בידי בני משפחתן.³ כך מגדירה כותרת הספר שכתב בנה את מפעל חייה: 'המאבק לשוויון זכויות האישה'. העובדה שהספר הוא גם 'סיפור חייה של שרה טהון', מתבררת כמשנית. ספרה של אסתר כרמל־חכים, העשיר במידע ומוסיף נדבך להבנת מורכבות חייהן של נשים ביישוב, מפלס דרכו בזירה זו.

הקושי לשרטט ביוגרפיה של נשים מעורר שאלות על היכולת להפריד בין חייה הציבוריים של הדמות הנחקרת לחייה האישיים. לא אחת מתברר כי גם בנוגע למנהיגות

1 אניטה שפירא, 'מסתורי הביוגרפיה', יהודים חדשים יהודים ישנים, תל־אביב 1998, עמ' 276–297.

2 שם, עמ' 277.

3 רפי טהון, המאבק לשוויון זכויות האישה: סיפור חייה של שרה טהון, [חמ"ד] תשנ"ו.

המרכזיות, הסתום בחייהן האישיים רב על הנגלה. האם זה המקרה שלפנינו? כמצוין בהקדמה (עמ' 9-10), עמדו לרשות המחברת ארכיונים רבים, ומחקרה מבוסס על המידע האצור בהם. אך גם הוא לא נחלץ מקדימות תיאור 'מפעל החיים' לחייה האישיים של מחוללתם. קדימות זו בולטת כבר בתוכן העניינים. לבד מהפרק הראשון, שגם בו אובדת חנה מיזל בשאונם של קולות אחרים, עוסק הספר כולו בעשייתה הציבורית (פרקים ב-1). דוגמה לכך הוא השימוש ביומנו המרתק של בריקנר, הנחשף כאן. בריקנר, חלוץ צעיר, היה מאוהב נואשות במיזל ואף שם קץ לחייו (עמ' 48-51). הפרשה זוכה לכותרת: 'אירועים אישיים ב"חוות עלמות"'. כך מועתק הדיון ממיזל לקבוצה, ומחייה ל'מפעל'. הוא הדין באזכור נישואיה (עמ' 48). הציטוט המובא מפי שושנה בלובשטיין (ומאיר למעשה את נישואיה של אחות הגיבורה) חושף שאלות מעניינות הנוגעות לעמדתן של חלוצות בסוגיית הנישואין. העובדה שמייזל חשה לא בנוח במעמדה המסורתי כאשר איש עולה מבין השיטין, אך נותרת סתומה. זאת ועוד, בצעירותה פעלה מיזל באגודת פועלי ציון שאליעזר שוחט, אישה לימים, היה ממקימה (עמ' 12, הערה 5). האם שם הנצה אהבתם? יצירת קשרים אינטימיים בתקופת בנייה לאומית מעוררת מתח רב הקשור בפער בין הרצון להגשמה אישית והמחויבות הציבורית. רבים מהצעירות ומהצעירים שעלו לארץ אכן שילמו במטבע המשפחתי בעבור רצונם ליטול חלק בבניין.⁴ לא כך מיזל. אנו פוגשים בזוג ב-1911, לאחר העלייה לארץ, ובעת שהיו עסוקים – הוא במרחביה והיא בכנרת (עמ' 48). בהמשך אנו פוגשים בה בהיותה כבר אשת איש, שנסעה לבדה לאירופה (עמ' 73). אמנם חיים זוגיים שהתקיימו בנפרד, לפרקי זמן שונים, לא היו נדירים בקרב זוגות 'בוני אומה'. לדוגמא רחל כצנלסון וזלמן שז"ר, שאף סייע לרעייתו בפעילותה הציבורית. גם שוחט שיתף פעולה עם מיזל. בהעדרה פיקח על בניית חדר האוכל בבית הספר בנהלל, ודיווח עליה לרעייתו (עמ' 158). כיצד עיצבה הפרידה את המשפחה ואת היחסים בין האיש ואשתו? כיצד עיצבו החובות המשפחתיים את פעילותם הציבורית? טוב הייתה עושה המחברת אילו האירה את חיי גיבורת ספרה גם מזווית זו.

היחס בין חיייה הפרטיים של הדמות לפועלה מעורר שאלות על מקומן של נשים במרחב הציבורי בכלל, ועל המחירים הכרוכים בהשתתפותן בו בפרט. הופעת נשים במרחב הציבורי היא תולדת מאבקהן הנחושים להיכלל בעשייה הלאומית. בעשורים האחרונים עמדה ביקורת המיגדר על כך שהפרדת מרחבי החיים ל'פרטי' ול'ציבורי' הדירה נשים מהמרחב הציבורי הנחשב ומיסדה והנציחה את אי השוויון בין הגברים לנשים.⁵ התנועות

4 למשל, דבריהן הנוקבים של חלוצות רבות. בהן רחל וליליה בסביץ, 'שלישי', בתוך: ליליה בסביץ ויוכבד בת רחל (עורכות), חברות בקבוץ, עין חרוד תש"ד, עמ' 360-363; חיה שנקא, בתוך: קהילתנו, קיבוץ א כביש חיפה-ג'דה תרפ"ב, עמ' 93-95 ועוד.

5 Christine Delphy, *Close to Home: A Maternalist Analysis of Women's Oppression*, Amherst 1984, pp. 154-181; Michele Pujol, 'Into the Margin!', in: Edith Kuiper and Joan Sap (eds.), *Out Of The Margin: Feminist Perspectives on Economics*, London and New York 1995, pp. 17-34

הפמיניסטיות הבחינו בקיומה של מציאות מפלה זו וקראו לחיסולה.⁶ החלופה שבה בחרו, יצירת 'פוליטיקה נשית', הנחילה להן הצלחה.⁷ ביטויי פוליטיקה נשית ניכרים במפעלי מיזל ותנועת הפועלות שאליה השתייכה – החל בקורסים לבישול (פרק ג), עבור דרך משקי הפועלות (פרק ד), וכלה בבית הספר החקלאי לצעירות בנהלל (פרק ו). כרמל-חכים מיטיבה לתאר את נפתולי ההתנהלות הציבורית שעמדה בבסיס הקמת המפעלים לנשים, את האתגרים שבפניהם ניצבו יוזמותיהם, וכן את מרכזיותה של מיזל בתהליך. מי שהייתה, לדבריה, הכוח המניע לפעולת ויצ"ו בארץ (עמ' 90-92).

גיוס כספים היה מקור לא אכזב לסכסוכים.⁸ בדין מציינת המחברת את התמרמרותה של מיזל לנוכח התנערות המימסד הציוני ממימון תכניתה (עמ' 145-146). אפליית נשים בחלוקת תקציבים הייתה אבן נגף בפעילותן. גיוס נשים ציוניות בחו"ל, שלהן הייתה נגישות למשאבים כלכליים, היה אפיק המימון היחיד כמעט שעמד לרשותן. כך חברה רחל ינאית מאחדות העבודה לסופי יודין, חברת פועלי ציון באמריקה. ינאית ביקשה מימון לכריית באר בחוות הלימוד שניהלה בירושלים. קשרים אלה אף דרבנו את הקמת ארגון הנשים של מפלגת פועלי ציון באמריקה, ה'פיוניר ווימן'.⁹ הזיקה בין נשים ציוניות בארץ ובחו"ל מלמדת כי תמיכת האחרונות העצימה גם את התורמות עצמן וסייעה להן לבסס את מעמדם במימסד הציוני. הוא הדין בחברות ויצ"ו קנדה, סוגיה שנזכרת בספר בקצרה (עמ' 147-148).

האם הייתה הצלחתה של מיזל דגם לחיקוי? פעילה אחרת ממפלגתה, עדה פישמן, נהגה באופן דומה ובהצלחה מרשימה לא פחות שילבה את נשי ויצ"ו מרומניה במפעלה בעיינות. פרשת היחסים המורכבת בין מיזל לפישמן, הנחשפת בספר במקומות אחדים (עמ' 101-102, 112), מסקרנת. השתיים היו בנות העלייה השנייה. מיזל, שהגיעה לארץ ב-1909, הקדימה את פישמן בשנים ספורות. הן חברו למפלגת הפועל הצעיר, הקטנה במפלגות ההסתדרות אך בעלת ההשפעה בתנועת הפועלות. מיזל ופישמן היו שותפות לנקודת מוצא מיגדרית כמעצבת את דרכן הפוליטית באופן אישי ושל נשים ציוניות

6 Karen Offen, *European Feminisms 1700-1950: A Political History*, Stanford, California 2000, pp. 92-97, 108-126; Pamela M. Graves, *Labour Women: Women In Britain Working-Class Politics 1918-1939*, Cambridge 1994, pp. 80-117

7 Estelle Freedman, 'Separatism AS Strategy: Female Institutio Buiding and American Feminism, 1870-1930', *Feminist Studies*, Vol. 5, No. 3 (Fall 1979), pp. 512-529

8 ראו, למשל, רחל רוינסקי, 'מגבית הגאואארקשאפטן והתמורות בקרב פועלי ציון באמריקה (1932-1924)', *עיונים בתקומת ישראל*, כרך 7 (1997), עמ' 190-218. על המאבקים במועצת הפועלות ראו, בת-שבע מרגלית-שטרן, 'כנפיים יש ולעוף אין כוח: תנועת הפועלות הארץ ישראלית בין שליטה "נשית" לשליטה "גברית"', בתוך: מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן-רוקם (עורכות), *העבריות החדשות: נשים ביישוב ובציונות בראי המגדר, ירושלים תשס"ב*, עמ' 292-314.

9 ראו על הארגון, *Pioneer Woman*, Nick Mandelkern, 'The Story of Pioneer Women' (part 1), *Pioneer Woman*, (September 1980), pp. 20-29; idem, 'The Story of Pioneer Women' (part 2), *ibid* (November 1980), pp. 6-25

בכלל. שתיהן קידמו בברכה שיתוף פעולה עם 'בורגניות' שלא נמנו עם המחנה הפועלי. מיזל ופישמן הכירו באורח בלתי אמצעי את הקשיים המזומנים לצעירות שעלו לארץ בראשית המאה העשרים. מי שנודדים, חיפושי עבודה, תקופות של אבטלה מאונס וחוזר חלילה, היו מנת חלקן.

אולם בין השתיים רבו אף הניגודים. אלה ניכרו בבחירותיהן האישיות כבדרך הציבורית. פישמן הרווקה לעומת מיזל הנשואה ועתירת המשפחה; פישמן שכמהה לחינוך חקלאי מקצועי אך לא השיגה אותו, לעומת מיזל שעוטר להשבח כאגרונומית מדופלמת. מיזל כפישמן החלה את פעילותה הציבורית בצעירותה, באגודה ציונית בעיר מגוריה. פישמן כמיזל פעלה ללא לאות ובנחישות להקמת מוסדות נפרדים לנשים. כך הקימו מיזל את בית הספר החקלאי בנהלל בשנות העשרים, ופישמן את משק הפועלות בעיינות בשנות השלושים. פישמן נמנתה עם מנהיגות הנשים הבכורות ביישוב: ממקימות תנועת הפועלות, במוסדותיה אחזה; בעלת תפקידים ציבוריים במוסדות ההסתדרות והיישוב, ומאוחר יותר גם במדינת ישראל. בעוד פישמן נאבקה לשוויון נשים בכל תחומי החיים כל חייה הציבוריים, התכנסה מיזל במפעלה החקלאי בנהלל שממנו פרשה ב-1960. מותן של מיזל ב-1972 ושל פישמן ב-1973, חתם תקופה שאותה עיצבו השתיים במידה רבה בהתאם לתמונת עולמן הפמיניסטית. מה הייתה השפעת ההבדלים ביניהן על יחסיהן במישור האישי והמקצועי? כיצד עיצבו את 'הפוליטיקה הנשית' בתנועה הציונית? סוגיות אלה ממתונות למחקר נוסף.

הערות אחדות על מבנה הספר, שבו ניכרים עקבות מורשתו הקודמת, עבודת הדוקטורט שעליה הוא מתבסס. היה מקום לעדכן את המקורות הביבליוגרפיים, שחלקם מיושנים ומעודכנים מהם ראו אור מאז נכתב המחקר. יש לקבל בברכה הן את נספח התקצירים הביוגרפיים, הן את מפתח העניינים. הראשון מלמד על הקושי ללקט מידע על דור המייסדים, ובעיקר המייסדות. מקצת הקושי טמון בתארוך המושפע מהפער בין השנה העברית לאזרחית. כך נרשם תאריך עלייתה של פישמן כ-1911 (עמ' 249), כשלמעשה היא עלתה בראשית 1913 (טבת תרע"ג). לנספחים על המכתבים והתמונות הצפונים בהם, תרומה נאה. הללו חושפים זווית אישית, וכך מחלצים את העושות במלאכה מאלמוניותן. בזכותם לובשים פני הצעירות, שבנחישותן חוללו שינויים במרחב הציבורי הציוני, ממשות.

צעירות בוראות דרך אלה הן גם נושא אסופת המאמרים מפרי עטה של מרגלית שילה. אחת מהן, מרים לובמן, המצולמת רוכבת 'כגבר', מעטרת את הכריכה וממחישה פריצת דרך אחת מרבות שבהן עוסקת האסופה. זו מציעה לקוראים סיכום עבודה מחקרית ענפה, המשתרעת על פני כרבע מאה.¹⁰ כרבות מהחוקרות בנות דורה החלה שילה את דרכה

10 המאמר הפותח את הפרק החמישי, 'חיות הפועלות בכנרת, 1911-1917, כפתרון לבעיית הפועלת בעלייה השנייה', התפרסם בקתדרה, חוב' 14 (1980). שאר המאמרים ראו אור באכסניות שונות בשנים 1995-2005.

בחקר סוגיות בציונות מנקודת מבט 'כללית', קרי מימסדית וגברית. חמושה ב'משקפים מיגדריים' היא עברה לחקור את החוליה הנשית הנאלמת, כשהיא מציעה קריאה אחרת של הסיפור הציוני. באמצעות פירוק סוגיות כלל-ציוניות – ובהן הגדרת הזיקה לחברת הלאום, תעסוקה והכשרה, הקמת מוסדות וארגונים – למרכיביהן, מציגה המחברת מכלול רחב של אתגרים מיגדריים.

אסופת המאמרים שלפנינו מסודרת בשלושה שערים, התחומים בפרק הזמן שבין שלהי המאה התשע-עשרה לראשית המנדט הבריטי או בין העלייה הראשונה לראשית העלייה השלישית, על פי החלוקה המקובלת בהיסטוריוגרפיה הציונית. חלוקה כזו מאכנסת את ההיסטוריה של נשים בד' אמותיה של חלוקה לתקופות, שלדעת הסוציולוגית חנה הרצוג מכפיפה אותן לסדר חוויותיו והבנותיו של הגבר הציוני.¹¹ ההכרה בקיומו של 'זמן נשים' שפעמימותיו שונות מהקצב הכללי, מאפשרת ניתוח שונה של קורותיהן. כך מתמקדים מאמריהם של שני השערים הראשונים בנשים שנמנו עם 'היישוב החדש': אירופיות, משכילות ובעלות מקצוע שנחשפו לתהליכי המודרניזציה אשר חוותה החברה המערבית. נשים אלה היו שותפות להכרה בצורך להביא לשינוי בחייהן בפרט, ובמעמדן של נשים בחברה ובמשפחה בכלל. עד לעשורים האחרונים הן הודרו מהסיפור הציוני.

שילה פורמת את אחדות הסיפור הציוני ומאתגרת אותו באופנים מספר. במקום ההתמקדות בנושאי הבשורה הציונית, החלוץ והחלוצה בת דמותו, מאירה המחברת נשים רווקות ובעלות משפחה, דרות הערים והמושבות, חברות המחנה הפועלי והאזרחי כאחת. עם זאת, לא כל הנשים המודרות נכללו כאן. למעט אזכורים מעטים, ובהם תופעת הנישואין הבין עדתיים (עמ' 119-120), נשים לא אשכנזיות נעדרות מהשיח. לכל היותר הן הן המראה שאליה קיוו יוצרות בנות התקופה להפנות את המבט החברתי.¹² השער השלישי והאחרון באסופה מדגים את הדרך שבה חורגת המחברת מהסיפור המקובל ומערערת את אחדותו. כך מבחינת החלוקה לתקופות, כך מהבחינה החברתית. זאת בעצם השמעת קולו של 'היישוב הישן', ובעיקר בשל ההתמקדות בשוליו החברתיים, נשים, שהודרו פעמיים – הן מהקטגוריות הציוניות הן מהחברה שאליה השתייכו. קריאה ביקורתית של הסוגיות הנדונות בשער זה סודקת את קול המימסד ומערערת אותו. באופן כזה מסייעת שילה לבנייה של תמונת תצריף מורכבת של החברה היהודית בארץ ישראל.

מקריאת המאמרים עולה דמותה של ה'עבריייה החדשה', אם פועלת ואם 'אזרחית', אם לקחה חלק בניסיון (שכשל) להצטרף לארגון שמירה גברי במהותו, אם הייתה גנת ומחנכת. לגבי כל אחת מהנשים הייתה ההתעוררות הלאומיות היהודית במאה התשע-עשרה המקפצה לשינוי. לא בכדי רואה המחברת בקשר בין לאום ומיגדר 'קשר סימביוטי'

11 Hanna Herzog, 'Redefining Political Spaces: A Gender Perspective on the Yishuv Historiography', *The Journal of Israeli History*, Vol. 21, No. 1-2 (2002), pp. 1-25

12 למשל, נחמה פוחצ'בסקי, 'אסונה של אפיה' (1925), בתוך: יפה ברלוביץ, סיפורי נשים: בנות העלייה הראשונה, תל-אביב 1984, עמ' 105-117.

(עמ' 9). ואמנם, בדומה להקשרים לאומיים אחרים, אף הציונות רוממה את רעיונות הקידמה.¹³ ברוחם של רעיונות אלה הקצתה לנשים מקום בתוכה; אולם במקרים רבים היה זה מקום סמלי. הוויה זו הותירה את הנשים שבעות תסכול ואכזבה. ביטוי לכך ניתן בקורותיהן ובכתיבתן של איטה ילין, של יהודית הררי, של חנה טרגר (עמ' 32-34, 65-98, 101-133) ואחרות.

כי כן, כל אחד מפרקי האסופה מלמד על 'דמותה רבת הפנים של האישה ביישוב החדש' (עמ' 192), ועל המתחים שהיו בני לווייתה. כחוט השני עובר הפער בין רום הצהרות השוויון למישור המעשי. מתח פנימי וניגודים היו גם נחלת נשים שלא נמנו עם היישוב החדש, כפי שמלמדים הפרקים השמיני והתשיעי. לטעמי, פרקים אלה במיוחד מערערים את הסיפור הציוני (והגברי). הפרק השמיני עוסק בזנות בחברה שומרת המצוות בירושלים. מכלל הסוגיות 'מאותגרות מיגדרית', הזנות היא החריפה שבהן. השתקת התופעה והדחתה מהשיח הציבורי הביאה גם למחיקת גופן של הנשים המנוצלות (עמ' 219). כפי שמציינת שילה, הזנות לא הייתה תופעה חדשה בארץ ישראל (עמ' 221). עקבותיה נודעו קודם למלחמת העולם הראשונה, ולא פחות מכך אחריה. הזנות נפוצה ביישוב הוותיק כבחברה הציונית ובמחנה הפועלי בכללה. הזנות היא בת לווייה של משברים חברתיים, ובהם הגירה, מציאות כלכלית קשה וגורמים נוספים. במציאות דכאנית זו בולט השיח הגברי האדנותי.¹⁴

באמצעות השוואה בין המבט הגברי לנשי, חושפת המחברת את ההבדלים המהותיים בין עמדת המימסד לעמדת הנשים. הפרשנות הגברית מצביעה על חרדות הקשורות באובדן שליטה, כולל החשש מפני המודרניזציה. למימסד חברו נציגים מהיישוב הישן והחדש. למשל מרדכי בן הלל הכהן, שמצא מתום לא רק בעובדה שתלמידות בית הספר 'אוולינה דה רוטשילד' פטטו אנגלית, אלא אף ההיננו לעטות גרביים שמבעד להן ניכרו קווי המיתאר של רגליהן (עמ' 227-228). היטב הבהירה המחברת כי השוני המהותי בין המבט הגברי לנשי נוגע לא לתיאור הזנות, אלא להתייחסות המעשית לבעיה. בעוד המימסדים הגבריים העדיפו לסלק את הנשים ובכך לחסל את הבעיה, סברו הנשים שיש לטפל בשורשי המצוקה. מבחינתן הכשרה מקצועית והשכלה, קרי העצמה נשית, היו המסד לשינוי. בדומה לנעשה במקומות אחרים בעולם היהודי והלא-יהודי, גם בארץ ישראל היו אלה הנשים המשכילות והמבוססות, לרוב האירופיות, שקמו ועשו מעשה. עם אלה נמנו 'אגודת הנשים לעבודה תרבותית בפלשתינה', בניצוחה של שרה טהון, ואחרות (עמ' 232-238).

בפרק התשיעי ניכר הדמיון בעמדת המימסדים הגבריים לסוגיות של מיגדר. ייחודו של הפרק בכך שהוא נותן קול לרבנים, מי שלא היו שותפים לתפיסות העולם של החברה

Nira Yuval Davis, *Gender and Nation*, London 1997, pp. 60-61 13

Jean Francoise Lyotard, 'The Differend', *Theory and History of Literature*, No. 46 (1992), 14
pp. 1-15

הציונית. מכתביהם משרטטת שילה קווים לגישת ההלכה לאתגר המודרנה, בעיקר כפי שהתגלה במאבק לזכות ההצבעה לנשים. מאבק זה מלמד על העמקת הפערים בחברה היהודית בארץ, בעיקר ככל שנעשה עיקש וחסר פשרות. החבירה בין חלקים במימסדים הגבריים לקואליציה שנועדה לשלול מנשים אפשרות לממש את זכויותיהן, ראויה לכתרת האסופה: 'אתגר המגדר'. עם קואליציה זו נמנו איכרים מן היישוב החדש, ספרדים, עדות מזרח ואשכנזים מהיישוב הישן. בהתגבר קולם, קראו גם חברים מהמחנה הפועלי המתקדם להמתין עם המאבק עד שהשעה תתאים.¹⁵ עם שוך הדיו של המאבק התחדדה ההכרה בקיומם של שני מחנות נפרדים – חסידי המודרניזציה שבה סללו הנשים נתיב חדש, ושולליה, שעמם נמנתה אגודת ישראל – אף על פי שהקמת מפלגה זו הייתה תולדת ההבנה של התנהלות פוליטית מודרנית.¹⁶ בסיכומו של דבר ניצחון הנשים הביא לפרישת אגודת ישראל מהשתתפות במערך הפוליטי היישובי.

בהסתמך על פרסומים מפרי עטם של רבנים ובהם ספרונים, גילויי דעת בעתונות ועוד, מתבררת 'המהות הנשית' (עמ' 242-247) ומאפייניה הבולטים (עמ' 247-252), ולאורם מצטיירת עמדת הרבנים בנוגע למקומן הראוי של נשים בחברה. האישה נתפסת כפסיבית במהותה, 'נפעלת', נחקקת, נכבשת', בלשונו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (עמ' 243); כחסרה עד שלא נבעלה, כלשון הרבנים מינצברג, דיסקין, זוננפלד, קוק וכשר (עמ' 244). ככאלה, נשים אינן יכולות להשתוות לגבר. בין שנחשבו פחותות או שונות, הנשים הוכרו כבעלות מידות נלוזות, המיוחדות להן. הנקלית שבתכונותיהן הייתה פריצותן (עמ' 248). זו מעידה, כך נראה, על אימת הגברים מפני כוחן הפתייני, שעוצמתו קטלנית במיוחד במפגשים בין גברים ונשים. נותני דרור לקולמוסם אף הוסיפו למכלול את יכולתן האינטלקטואלית הירודה שבאה 'מן הטבע', וכן את רגשנותן הממארת. הרב בן-ציון מאיר חי עוזיאל, למשל, ששיבח את הנשים על שנשאו בעול הבית וחינוך ילדיהן, פסלן ממילוי תפקידים ציבוריים בתואנה שיש בכך 'עלבון הציבור' (עמ' 253).

דא עקא, ככל שהעמיקו תביעות הנשים לשוויון, כך גבר חשש המימסדים הגבריים מפניהן, והם ניסו להניאן מנטילת חלק במערכות החברה המתעצבות. מתח זה אינו נחלת פרק הזמן התחום באסופה שלפנינו לברו, והוא הוסיף ללוות את הנשים גם בעשורים הבאים; כך בעת הדיון על השתתפות נשים בהגנה על היישובים בשנות השלושים, וביתר שאת בשאלת גיוסן לצבא הבריטי, בראשית שנות הארבעים. מאלפות ההנמקות שצפו ועלו אז, ששורשיהן טמונים בפרק הזמן המוגדר כאן כ'עשור המעצב'. מקצתן אכן באו

15 למשל, עדה מימון, חמשים שנות תנועת הפועלות 1904-1954, עיינות תשט"ו (להלן: מימון, חמישים), עמ' 209-218.

16 גרשון בקון, 'החברה המסורתית בתמורות העתים: היבטים בתולדות היהדות האורתודוקסית בפולין וברוסיה, 1850-1939', בתוך: ישראל ברטל וישראל גוטמן (עורכים), קיום ושבר יהודי פולין לדורותיהם, ירושלים 2001, כרך ב, עמ' 453-491.

לביטוי כבר בעת הדיון על גיוס נשים לגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה (עמ' 263-265).

ניצחון הנשים במאבק לזכות הבחירה, מדגים גם את מגבלות הפוליטיקה הנשית. כך מלמד גם הניסיון להקים בית דין עברי אזרחי. הנשים תבעו מממשלת המנדט לכוון 'בית משפט עברי חילוני בתוקף ממשלתי על יסוד של שיווי זכויות לנשים ולגברים'. בסמכותו תהיה הפסיקה בדיני אישות, בענייני ירושה, אפוטרופסות, מזונות וכל השאלות הכלכליות התלויות בנישואים ובמשפחה.¹⁷ הקמת בית דין כזה הייתה חיונית למילוי צורכיהן הייחודיים של נשים בחברה שהייתה ביסודה חברת הגירה. אולם מוסד כזה עמד בסתירה לבתי הדין הרבניים, שדיניהם מושתתים על 'הפליה פסולה בין המינים', בלשונו המאוחרת של השופט חיים כהן. ומכיוון שלבתי הדין הרבניים מסורה גם סמכות השפיטה גם סמכות החקיקה כדבריו, הרי שפגיעתן של נשים בהם רכה.¹⁸ תביעת הנשים לחסל את ההפליה המורשתית כלפיהן הושבה ריקם. הבריטים החליטו להשאיר את ענייני האישות בסמכות בתי הדין הרבניים, אף כי הותירו לנשים מוצא: הן יכלו להביא את ענייניהן בפני בית משפט אזרחי.

מאבק הנשים לשוויון, שהחל בשלהי התקופה העות'מאנית, מעורר מחשבה בדבר המאבקים שנכוננו לנשים גם בימינו. בסכמה את גישת ההלכה לאתגר שהציבו הנשים, בעיקר עם תביעתן לפרוץ את תיחומן המסורתי מחוץ למרחב הציבורי, כתבה שילה: 'במבט לאחור ניתן לקבוע כי הטיעונים השונים לא באו אלא להבטיח כי לא יחול כל שינוי בתפיסתם את האישה ובמעמדה בחברה' (עמ' 256). והוסיפה: 'עצם הדיון בשאלת האישה והארת הנושא מזוויות שונות טמנו בחובן אפשרות של חשיבה מחודשת' (עמ' 256). לאור דברים אלה תלויה ועומדת השאלה אם מלמדות המחלוקות בזמננו על התכוונות החברה הישראלית לקיים חשיבה מחודשת מעין זו.

17 תזכיר התאחדות נשים לשיווי זכויות בארץ ישראל, בתוך: מימון, חמישים, עמ' 215.

18 חיים כהן, להיות יהודי, אור יהודה 2006, עמ' 267, 396-397.